JĘZYK POLSKI – KLASA 7A

8 kwietnia 2020 r.

Temat: ***Różnie o tym samym, czyli środki artystyczne (cz. I)***

Dzień dobry! 😊

Dziś o środkach stylistycznych. W ciągu kilku lat naszej nauki wiele miejsca poświęciliśmy doskonaleniu umiejętności rozpoznawania środków artystycznego wyrazu. Nadszedł czas na powtórzenie i uzupełnienie wiadomości, które już posiadacie.

Proszę o zapisanie w zeszycie:

Środki stylistyczne to inaczej **środki** poetyckie lub **środki** artystycznego wyrazu. Najczęściej spotyka się je w literaturze, głównie w poezji. Są to elementy języka, które mają na celu wywołanie i wyrażenie określonych emocji, pobudzenie wyobraźni odbiorcy oraz budowanie nastroju. Dzieli się je na:

- fonetyczne,
- słowotwórcze,
- leksykalne,
- składniowe,
- semantyczne (tropy).

Składniowe środki stylistyczne - różnorakie konstrukcje zdań. Zaliczamy do nich: apostrofę, epiforę, powtórzenie, pytanie retoryczne, wykrzyknienie.

Fonetyczne środki stylistyczne - celowe łączenie w wypowiedzi elementów brzmieniowych. Zalicza się do nich: onomatopeję, rym, rytm.

Leksykalne środki stylistyczne - czerpanie z określonych obszarów językowych (np. z gwary) lub specjalne nacechowanie emocjonalne słownictwa. Należą do nich: archaizmy, epitety, eufemizmy, neologizmy, porównania, zdrobnienia, zgrubienia.

Słowotwórcze środki stylistyczne - specjalne budowanie słowa poetyckiego przez cząstki słowotwórcze (np. przyrostki, przedrostki, wrostki, itp.). Zaliczamy do nich: zgrubienia, zdrobnienia, neologizmy.

Semantyczne środki stylistyczne (tropy) - specjalne zestawienia słów, budujące nowe znaczenia, utrwalone przez tradycję literacką. Należą do nich: alegorię, animizację, epitet, ironię, metaforę, personifikację, symbol, porównanie.

Po zanotowaniu powyższych informacji, wykonajcie dołączone ćwiczenia.

Różnie o tym samym, czyli środki artystyczne

Różne środki artystyczne występujące w utworze literackim są ze sobą powiązane w taki sposób, by język artystyczny dzieła wyrażał zamierzoną przez autora ideę (główną myśl). Analizując utwór literacki, należy nie tylko wskazać w nim poszczególne środki artystyczne, ale przede wszystkim określić, jaką pełnią funkcję. Oto przykładowe pytania, na które należy w takiej sytuacji odpowiedzieć:

1. Jakie dodatkowe znaczenia wprowadzają do wiersza zastosowane w nim środki artystyczne?
2. Jakie obrazy tworzą w wyobraźni czytelnika?
3. Jaki tworzą nastrój?
4. Jak wpływają na rytm utworu?

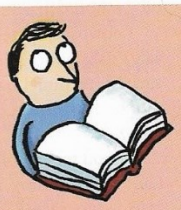

1 Połącz terminy z właściwymi definicjami.

epitet | nagromadzenie | hiperbola | porównanie | apostrofa | metafora | powtórzenie | personifikacja

..... – zestawienie dwóch wyrazów lub związków wyrazowych za pomocą łączników *jak*, *jakby*, *niby* itp. w celu nadania wypowiedzi obrazowości.

..... – rodzaj metafory polegający na przypisaniu przedmiotom, roślinom, pojęciom abstrakcyjnym itp. cech, czynności i stanów właściwych ludziom.

..... – zagęszczenie pewnych elementów w bliskim sąsiedztwie, najczęściej w postaci wyliczenia.

..... – bezpośredni, uroczysty zwrot do adresata.

..... – dwukrotne lub wielokrotne użycie tego samego wyrazu lub związku wyrazowego w bliskim sąsiedztwie.

..... – określenie rzeczownika podkreślające jakąś jego cechę.

..... – takie zestawienie wyrazów, w którym tracą one znaczenia dosłowne, a nabierają nowych – przenośnych.

..... – przedstawienie jakiegoś zjawiska wyolbrzymiające jego wygląd, znaczenie, oddziaływanie.

2 We fragmencie wiersza Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego *O sierpniu* wskaż metafory.

- Które z nich są uosobieniami? Jak ten środek rozpoznajesz?
- Jak metafory wpływają na charakter obrazu poetyckiego i nastrój utworu?
- Co w analizowanym fragmencie wiersza jest podstawą podziału tekstu na wersy?

3 Wskaż w tekście nieosobową formę czasownika. Jaką funkcję pełni w wierszu?

Konstanty Ildefons Gałczyński
O sierpniu (fragment)

I
Stanęły pod mym oknem
jak wiejscy muzykanci
gwiazdy,
zielonooki
sierpień po sadzie tańczył.

Księżycem całowany
sad się rozrzewniał,
lekki był i cygański
taniec sierpnia.

Raz złocistość w korze drzew drżała,
to cień ją płoszył.
Ludzie mrużyli, noc otwierała
oczy.

4 ✍ W zamieszczonym obok fragmencie *Reduty Ordona* Adama Mickiewicza wskaż epitety, porównania i metafory. Który rodzaj środków artystycznych ma największe znaczenie dla oddania dynamiki i dramatyzmu bitwy? Odpowiedź uzasadnij.

Epitety	Porównania	Metafory

5 We fragmencie *Kroniki olsztyńskiej* Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego wskaż powtórzenia.

- Jakimi częściami mowy są te powtórzenia?
- Jakie pełnią funkcje?
- Jaki obraz przyrody tworzą?
- Jak wpływają na melodyjność wiersza?

Artyleryi ruskiej ciągną się szeregi,
Prosto, długo, daleko, jako morza brzegi;
I widziałem ich wodza: – przybiegł, mieczem skinął
I jak ptak jedno skrzydło wojska swego zwinął;
Wylewa się spod skrzydła ściśniona piechota,
Długą czarną kolumną, jako lawa błota,
Nasypana iskrami bagnetów. Jak sępy
Czarne chorągwie na śmierć prowadzą zastępy.

Przeciw nim sterczy biała, wąska, zaostrzona,
Jak głaz bodzący morze, reduta Ordona.
Sześć tylko miała harmat; wciąż dymią i świecą;
I nie tyle prędkich słów gniewne usta miecą,
Nie tyle przejdzie uczuć przez duszę w rozpaczy,
Ile z tych dział leciało bomb, kul i kartaczy.
Patrz, tam granat w sam środek kolumny się nurza
Jak w fale bryła lawy, pułk dymem zachmurza;
Pęka śród dymu granat, szyk pod niebo leci
I ogromna łysina śród kolumny świeci.

Adam Mickiewicz, *Reduta Ordona*

Konstanty Ildefons Gałczyński
Kronika olsztyńska (fragment)

V
Wszystkie szmery,
wszystkie traw kołysania,
wszystkie ptaków
i cieniów ptasich przelatywania,

wszystkie trzcin,
wszystkie sitowia rozmowy,
wszystkie drżenia
liści topolowych,

wszystkie blaski
na wodzie i w obłokach,
wszystkie kwiaty,
wszystek pył na drogach,

wszystkie pszczoły,
wszystkie krople rosy
to mi jeszcze,
przyjacielu, nie dosyć –

chciałbym więcej ptaków,
drzew z ptakami,
więcej blasków, gwiazd, obłoków,
trzcin, kaczek na wodzie,

i uchwycić to wszystko rękami,
ucałować to wszystko ustami
i tak zajść, jak słońce zachodzi.

6 Znajdź powtórzenia w innym zamieszczonym w tym rozdziale fragmentcie *Kroniki olsztyńskiej* (s. 50). Jakie pełnią funkcje?

Środki artystyczne to nie tylko epitety, porównania, przenośnie i powtórzenia, lecz także specyficzne **formy** wyrazów zastosowane w celu wywołania określonych efektów, takie jak zdrobnienia, zgrubienia, archaizmy czy neologizmy. Przyjrzyjmy się pierwszym z nich.

Zdrobnienia w tekstach literackich pełnią różne funkcje, m.in.:

- ✔ wyrażają pozytywne emocje, ponieważ często są nacechowane dodatnio
- ✔ wyrażają sympatię nadawcy wypowiedzi do opisywanych osób, przedmiotów lub zjawisk
- ✔ nadają wypowiedzi charakter pieszczotliwy
- ✔ wskazują, że utwór jest przeznaczony dla dzieci
- ✔ podkreślają, że w utworze mowa jest o dziecku lub dzieciach
- ✔ czasem nadają wypowiedzi charakter żartobliwy lub lekceważący
- ✔ czasem po prostu informują o rozmiarach przedmiotu.

7 Przypomnij sobie *Tren VII* Jana Kochanowskiego, wskaż występujące w nim zdrobnienia i określ ich funkcje. Jaki dodatkowy efekt wywołuje umieszczenie zdrobnień w utworze o charakterze żałobnym?

8 Wskaż zdrobnienia w wierszach Juliana Tuwima i Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej, a następnie odpowiedz na pytania:

- Jaki charakter nadają każdemu z utworów?
- Jakie znaczenia wprowadzają?
- Jakie wyrażają uczucia?

Odpowiadając, przyporządkuj każdemu z utworów właściwe nazwy uczuć z ramki.

czułość • ironia • lekceważenie • pogarda • sarkazm • sympatia • tęsknota • tkliwość • żart

Julian Tuwim
Epistoła sentymentalna (fragment)

4
Przypomniał mi się Twój pokoik,
Tak dawno, dawno nie widziany:
Pianinko, sofka, etażerka
I obrazeczków pełne ściany.

Śliczne kwiateczki, poduszeczki,
Książeczki (zwykle nie rozcięte)[1]
I lustereczka, firaneczki,
Dalekie wszystko, drogie, święte...

I krzesełeczka, i stoliczek,
Mały stoliczek z szufladeczką,
Gdzie stos olbrzymi moich listów
Pod różowiutką spał wstążeczką.

...Kiedy podejdziesz do stolika,
Usłyszysz, jak szuflada z cicha
Za stosem listów, strasznych listów
W wielkiej tęsknocie ciężko wzdycha

Maria Pawlikowska-Jasnorzewska
Ptaszek

Ptaszek idiota,
głupszy niż się zdaje,
strojny barwną krajką,
z głową jak makówka,
nieprzyjaciel kota,
ojciec pięciu jajek,
z których każde jajko
pełne jest półgłówka,
przyparty do drzewa
pierzem rudo-sinem,
toczy głośne swary
z innym znów kretynem,
po czym śpiewa, śpiewa
głupstwa nie do wiary.

[1] Książki drukuje się arkuszami, które następnie składa się odpowiednio, zszywa i wkleja w okładkę. Dawniej tych arkuszy nie rozcinano. Przed rozpoczęciem lektury należało więc książkę rozciąć, by można było przewracać pojedyncze kartki.

9 Co nazywają zdrobnienia w wierszu Juliana Tuwima? Podaj jedną nazwę ogólną, w której zawiera się większość znaczeń wyrazów zdrobniałych użytych w utworze.

10 Do kogo kierowane są uczucia osoby mówiącej w wierszu Juliana Tuwima? Sformułuj wniosek na temat relacji między nadawcą i adresatem wiersza oraz sposobu, w jaki ta relacja została przedstawiona.

11 Porównaj nacechowanie stylistyczne i zabarwienie emocjonalne podanych par zdrobnień i określ, na czym polega różnica między wyrazami każdej pary:
- krzesełko → krzesełeczko
- szufladka → szufladeczka
- obrazek → obrazeczek.

Jaki efekt wywołuje użycie w wierszu Tuwima zdrobnień drugiego stopnia?
Wskazówka: Np. zdrobnienie *koteczek* jest bardziej pieszczotliwe niż *kotek*, wskazuje na mniejsze zwierzątko, milsze, bardziej kochane.

12 W wyrazach pochodnych z poprzedniego zadania wskaż tematy słowotwórcze i formanty tworzące zdrobnienia.

Zdrobnienia i zgrubienia są wyrazami pochodnymi, czyli efektem operacji słowotwórczych. Tworzymy je za pomocą charakterystycznych formantów.

13 Odczytaj wiersz Tuwima, zastępując zdrobnienia zgrubieniami. Jak zmieniły się znaczenia? Co wiersz utracił poza rytmem i rymami?

Lekkie pióro

Zredaguj zróżnicowany stylistycznie opis pokoju, w którym mieszkasz. Wypowiedź może być utrzymana w stylu żartobliwym lub podniosłym.

14 Wskaż wyrazy, które podkreślają specyficzne znaczenia zdrobnienia „ptaszek" w wierszu Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej. Z jakiego stylu pochodzą te wyrazy?

15 Pod względem składniowym wiersz Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej jest jednym zdaniem złożonym. Wyodrębnij w nim zdania składowe, następnie wskaż podmiot, do którego odnoszą się dwa z nich, i rozbudowane człony określające podmiot. Jaki charakter ma opis podmiotu i które słowa o tym decydują?

6 Jaką funkcję w wierszu Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej pełni tytuł?

17 Wskaż fragment zawierający puentę wiersza i ją zinterpretuj.
Wskazówka: Wskaż powtórzenie i uzasadnij, że służy ono podkreśleniu puenty utworu.

18 Porównaj funkcje zdrobnień w trzech przywołanych utworach poetyckich: *Trenie VII* Jana Kochanowskiego, *Epistole sentymentalnej* Juliana Tuwima i *Ptaszku* Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej.

19 Wskaż zdrobnienia w wypowiedziach Mraczewskiego z zacytowanego poniżej fragmentu *Lalki* Bolesława Prusa.
- W jaki sposób wpływają one na język postaci, a tym samym na jej charakterystykę?
- Określ cechy tego bohatera zawarte w jego języku.
- Jakie inne funkcje użycia zdrobnień dostrzegasz w tym fragmencie?

Wskazówka: Weź pod uwagę miejsce i przedstawioną sytuację.

Do sklepu wszedł drugi gość i zażądał kaloszy. Naprzeciw niego wysunął się Mraczewski.

– Kaloszyków żąda szanowny pan? Który numerek, jeżeli wolno spytać? Ach, szanowny pan zapewne nie pamięta! Nie każdy ma czas myśleć o numerze swoich kaloszy, to należy do nas. Szanowny pan raczy zająć miejsce na taburecie. Paweł! przynieś ręcznik, zdejm panu kalosze i wytrzyj obuwie…

Wbiegł Paweł ze ścierką i rzucił się do nóg przybyłemu.

– Ale, panie, ale przepraszam!… – tłumaczy się odurzony gość.

– Bardzo prosimy – mówi prędko Mraczewski – to nasz obowiązek. Zdaje mi się, że te będą dobre – ciągnął, podając parę sczepionych nitką kaloszy. – Doskonale, pysznie wyglądają; szanowny pan ma tak normalną nogę, że niepodobna mylić się co do numeru. Szanowny pan życzy sobie zapewne literki; jakie mają być literki?…

– L. P. – mruknął gość, czując, że tonie w bystrym potoku wymowy grzecznego subiekta.

– Panie Lisiecki, panie Klejn, przybijcie z łaski swojej literki. Szanowny pan każe zawinąć dawne kalosze? Paweł! wytrzyj kalosze i okręć w bibułę. A może szanowny pan nie życzy sobie dźwigać zbytecznego ciężaru? Paweł! rzuć kalosze do paki… Należy się dwa ruble kopiejek pięćdziesiąt… Kaloszy z literkami nikt szanownemu panu nie zamieni, a to przykra rzecz znaleźć w miejsce nowych artykułów dziurawe graty… Dwa ruble pięćdziesiąt… kopiejek do kasy z tą karteczką. Panie kasjerze, pięćdziesiąt… kopiejek reszty dla szanownego pana…

Bolesław Prus, *Lalka*

Poeci i pisarze nie tylko w niepowtarzalny sposób wykorzystują wyrazy istniejące w języku, ale również tworzą nowe.

Neologizmy artystyczne – to wyrazy i związki wyrazowe stworzone przez pisarza i włączone do tekstu. Większość takich neologizmów ma charakter jednorazowy, pojawiają się w utworze, w którym pełnią określoną funkcję (przypomnijcie sobie choćby neologizmy wprowadzone przez Stanisława Lema w opowiadaniu *Jak ocalał świat*). Niektóre z nich jednak trwale zadomowiły się w języku, tak jak wyraz *światłocień*, użyty przez Cypriana Norwida w jednym z utworów.

Neologizmy artystyczne mogą pełnić różne funkcje. Prześledźmy niektóre z nich.

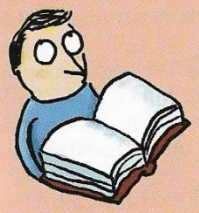

20 W wierszu Juliana Tuwima *Słowisień* wskaż neologizmy, a następnie określ, jakie elementy rzeczywistości one nazywają. Opisz własnymi słowami sytuację przedstawioną w utworze. Jaki efekt artystyczny uzyskał autor, wprowadzając do poetyckiego opisu tej sytuacji neologizmy? O jakie elementy ją wzbogacił?

Julian Tuwim
Słowisień

W białodrzewiu jaśnie dźni słoneczko,
Miodzie złoci białopałem żyśnie,
Drzewia pełni pszczelą i pasieczną,
A przez liście kraśnie pęk słowiśnie.

A gdy sierpiec na nabłoczu łyście,
W cieniem ciemnie jeno niedośpiewy:
W białodrzewiu ćwirnie i srebliście
Słodzik słowi słowisieńskie ciewy.

21 Zinterpretuj znaczenie tytułu wiersza. Jakie cząstki znaczeniowe udało ci się wyróżnić w tytule? Co tytuł wiersza mówi o jego temacie?

22 Wybierz z wiersza trzy neologizmy i spróbuj zrekonstruować ich znaczenia.
Wzór:
sierpiec – sierp + księżyc = sierp księżyca
Co sprawia, że wiersz jest zrozumiały, mimo że w większości składa się z wyrazów nieistniejących w języku?

23 Jakie zabiegi słowotwórcze umożliwiają tworzenie neologizmów?

24 Określ (i uzasadnij), który sposób odczytania utworu najbardziej ci odpowiada.
Wiersz Juliana Tuwima *Słowisień* jest:
A. oryginalnym, nowatorskim opisem przyrody.
B. przykładem twórczego patrzenia na rzeczywistość, dostrzegania jej niezwykłości i magii.
C. przedstawieniem twórczych możliwości języka, który jest tworzywem utworu poetyckiego.
Odpowiedź uzasadnij.